

:Laganje je dozvoljeno u nekoliko slučajeva

<"xml encoding="UTF-8?">

Slučajevi kada je laganje dozvoljeno

Koko smo već kazali, laž, po svojoj prirodi, spada u ogavne i odvratne postupke, dok navika da se laže spada u moralne poroke i velike grijeha, i sve dok dok to ne bude zahtijevala nužnost i prijeka dobrobit[1], nije dozvoljeno izreći laž.

:Sada ćemo navesti slučajeve kada se zbog nužde ili dobrobiti dozvoljava izreći laž

Slučaj nužde .1

U pogledu ovog slučaja ne postoji ni najmanja nedoumica i sva četiri izvora vjerzakona (Kur'an, sunnet, razum i konsenzus islamskih pravnika) ukazuju na nj. Čovjekov razum prosuđuje da u slučaju nužde treba izabrati čin manje štete. Kur'an časni pak u slučajevima prisiljenosti i nužde dopušta takijju, a sasvim je jasno da takijja spada u primjere laži i u suprotnosti je sa stvarnošću, i u slučaju nužde, čovjek može sakriti svoje vjerovanje i svjedočiti :suprotno svome uvjerenju i vjerovanju, onako kako Kur'an časni kaže

إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ

(*Osim ako bude primoran, a srce mu ostane čvrsto u vjeri...*) (El-Nahl, 106 “

:Od Božijeg poslanika, s.a.v.a., prenosi se da je rekao

مَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَ قَدْ أَحَلَّهُ اللَّهُ لِمَنْ اضْطُرَّ إِلَيْهِ

[*Nema ničega što Bog nije dozvolio onome ko prinuđen na to bude.*]2 “

:Predaju sa istim sadržajem prenosi i Imam Sadik, mir neka je s njim

إِذَا حَلَفَ الرَّجُلُ تَقِيَّةً لَمْ يَضُرَّهُ إِذَا هُوَ أُكْرِهَ وَ اضْطُرَّ إِلَيْهِ وَ قَالَ لَيْسَ شَيْءٌ مِمَّا حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا وَ قَدْ أَحَلَّهُ لِمَنْ اضْطُرَّ إِلَيْهِ

Kada se čovjek zakune u takijji, to mu neće naštetiti, ako na to bude prisiljen i prinuđen” i rekao “ je: “Nema ničega što je Bog zabranio, a da ga nije dozvolio onome ko prinuđen na to bude.”[3]

U poglavlju o otklanjanju štete, navode se brojne raširene predaje, čiji lanac prenosilaca je neprekinut, po kojima se čovjek, da bi spriječio štetu (materijalnu, duhovnu ili onu po čast njegovu), može krivo zakleti. Naravno, pod materijalnom štetom podrazumijeva se šteta koju bi bilo jako teško podnijeti i koja je u najmanju ruku značajna, dok neznatna i nebitna šteta ne dovodi do dozvoljenosti laži.

Uglavnom, između islamskih pravnika i etičara ne postoji neslaganje u pogledu dozvoljenosti i dopuštenosti laži u slučaju nužde. Jedino oko čega se ne slažu jeste pitanje: da li je laž u takvim slučajevima u potpunosti, bezuslovno i bezuvjetno dozvoljena, ili je dozvoljena tek u slučaju kada nije moguće dvosmisleno govoriti[4]? Poznat je govor da lagati nije dozvoljeno ukoliko postoji mogućnost govoriti dvosmisleno. Tako, ukoliko postoji mogućnost da se govori dvosmisleno, nije dopušteno lagati, budući da, pod ovom pretpostavkom, nije nužno lagati te za taj čin, zapravo, ne postoji opravdanje.

Šejh Ensari, Bog mu se smilovao, veli: “Premda je općepoznati stav sa stanovišta razuma prihvatljiv, ipak, uzimajući u obzir činjenicu da u svim predajama koje govore o slučajevima kada je nužno lagati ne postoji ništa što ukazuje na taj uslov, ne vidi se nikakav dokaz da bi se to trebalo uvažavati. Jer, imajući u vidu mogućnost dvosmislenog govorenja u brojnim slučajevima nužde, da je takav uslov bio potreban, na njega bi se u najmanju ruku jedanput i ukazalo. Prema tome, moguće je da Uzvišeni Zakonodavac, da bi Svojim robovima olakšao, ostavio ljudima otvorene mogućnosti na ovom polju, ne čineći obaveznim pridržavanje dvosmislenom govorenju. Nakon toga Šejh Ensari – iz predostrožnosti i pridržavajući se općih načela – kaže: *“Predostrožnost nalaže da se čovjek, koristeći se dvosmislenim govorom koliko god je to moguće, suzdrži od laganja, jer tako zahtijevaju predaje koje u vezi s ovim pitanjem govore općenito i bez navođenja ikakvih ograničenja, i sve dok se ne pojavi valjan dokaz ”.suprotan tome, ovakvim predajama se daje prednost*

[Popravljanje odnosa među ljudima[5 .2

Još jedan slučaj kada je laž dozvoljena jeste popravljanje odnosa među ljudima. Dakle, ukoliko čovjek izrekne laž da bi zahvaljujući njoj uspostavio mir među ljudima te stvorio među njima prisnost i ljubav, a odagnao iz njihovih srca mržnju i zlobu, onda takva laž nije zabranjena. Naprimjer, ako se dva pojedinca ili dvije skupine ljudi zavade, čovjek ode kod jednog od njih i

kaže kako ga onaj drugi hvali i lijepo o njemu govori te da mu je teško zbog činjenice da su zavađeni, i da bi se on, kako se čini, htio pomiriti. Zatim, isto tako ode kod onog drugog te i njemu otprilike kaže ono što je rekao onom prvom. Ovakve laži, ne samo da nisu zabranjene, nego su još i poželjne, a Poslanik, s.a.v.a., i Imami, mir neka je s njima, su ih hvalili i isticali njihovu vrijednost. U vezi s tim, skrenut ćemo vam pažnju na nekoliko predaja: U oporuci koju je Poslanik Božiji, s.a.v.a., ostavio Zapovjedniku pravovjernih, mir neka je s njim, :stoji

يَا عَلِيُّ إِنَّ اللَّهَ أَحَبُّ الْكَذِبِ فِي الْإِصْلَاحِ وَ أَبْغَضُ الصِّدْقِ فِي الْفَسَادِ

O Ali, Bog zaista voli laž u mirenju, a mrzi istinu u stvaranju nesloge. “[6]”
:Muavija ibn Amar prenosi da je Imam Sadik, mir neka je s njim, rekao

الْمُصْلِحُ لَيْسَ بِكَاذِبٍ

Izmiritelj nije lažov. “[7]”

Ova predaja nas izvješćuje da ukoliko izmiritelj bude uporno izgovarao laži, to ga opet neće svrstati u lažljivce. U jednoj drugoj predaji Isaa ibn Hassan prenosi da je Imam Sadik, mir neka :je s njim, kazao

كُلُّ كَذِبٍ مَسْئُولٌ عَنْهُ صَاحِبُهُ يَوْمًا إِلَّا كَذِبًا فِي ثَلَاثَةٍ ... وَ رَجُلٌ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ يَلْقَى هَذَا بِغَيْرِ مَا يَلْقَى بِهِ هَذَا يُرِيدُ بِذَلِكَ الْإِصْلَاحَ مَا بَيْنَهُمَا

Za svaku laž će jednoga dana odgovarati izricatelj njen, osim laži u tri primjera: (...) i kada”
čovjek izmiri dvojicu, prenoseći jednom utisak koji nije stekao od drugoga, iz želje da ih time izmiri.”[8]

Ovdje se pod dobrobiti podrazumijeva mir među vjernicima, a ne nikakva lična korist niti osobni ciljevi. Kao što smo već kazali, popravljjanje odnosa među ljudima je dovoljno važno da je Imam Sadik, mir neka je s njim, za to izdvajao sredstva iz vlastitog imetka te jednom od svojih drugova davao određenu svotu novca kako bi njime izmirio dva muslimana između kojih bi [došlo do neslaganja].[9]

Varka i obmana u ratu .3

Nema sumnje da rat predstavlja jednu vjersku i društvenu nužnost koja se iz raznoraznih

razloga (ideoloških, političkih ili ekonomskih) nameće i stavlja u obavezu narodima i društvima.

Da bi se izašlo iz te nametnute stvarnosti i oslobodilo tog problema te ubrzalo neprijateljev poraz poseže se za sredstvima koja u običnim prilikama nisu dozvoljena. Ubijanje i zarobljavanje ljudi, oduzimanje imovine, korištenje sredstvima koja za cilj imaju slabljenje ratne mašinerije neprijatelja te jačanje vlastite vojne moći, uništavanje ekonomskih potencijala neprijatelja itd. sve to zajedno spada u sredstva ostvarenja pobjede i na kraju poraza neprijatelja. Ukoliko se rat vodi da bi se odbranilo od neprijatelja ili da bi se iskorijenila smutnja i pokvarenost u društvu, onda je, nesumnjivo, korištenje ovakvim sredstvima prihvatljivo i sa stanovišta vjerezakona i sa stanovišta razuma. Između svih tih sredstava jedno je veoma značajno, a to je iznenadni napad na neprijatelja u čiju svrhu se najbolje poslužiti sredstvom varke i obmane; jer ukoliko bi se neprijatelja moglo iznenaditi varkom i obmanom, i jednim munjevitim napadom jurnuti na njega, moglo bi ga se savladati uz najmanje gubitke. Uzimajući u obzir ovaj uvod, možemo pretpostaviti zašto sveta vjera islam, koja se strogo protivi laži, varci i obmani, iste smatra dozvoljenima u ratu.

U savjetima Poslanika Božijeg, s.a.v.a., datih Zapovjedniku pravovjernih, mir neka je s njim,
:stoji

يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ يَحْسُنُ فِيهِنَّ الْكَذِبُ الْمَكِيدَةُ فِي الْحَرْبِ وَ عِدَّتُكَ زَوْجَتِكَ وَ الْإِصْلَاحُ بَيْنَ النَّاسِ

*O Ali, tri su primjera kada je dobro izreći laž: obmanjivanje u ratu, obećanje ženi, popravljajanje”
odnosa među ljudima. “[10]*

:Od Imama Sadika, mir neka je s njim, prenosi se sljedeća predaja

كُلُّ كَذِبٍ مَسْئُولٌ عَنْهُ يَوْمًا مَا إِلَّا كَذِبًا فِي ثَلَاثَةِ رَجُلٍ كَايِدٍ فِي حَرْبِهِ فَهُوَ مَوْضُوعٌ عَنْهُ

*Za svaku laž će se jednog dana odgovarati, osima za laž u tri slučaja: u slučaju čovjeka koji”
vara u ratu – on će biti lišen odgovornosti za tu laž... “[11]*

.Iz ovih predaja se zaključuje da je laž dozvoljena u tri primjera, od kojih je jedan ratno stanje

Obećanje porodici i supruzi .4

U časnoj vjeri islamu izdržavanje supruge i djece je muškarčeva dužnost (i to u slučaju supruge stalna, a što se tiče djece, ukoliko budu potrebiti, a njihov otac imućan). Naravno, obavezno izdržavanje treba biti u srazmjeri sa mogućnostima te obazrivo i umjereno, a iznad toga nije obavezno. Međutim, budući da često, usljed pohlepe i nadmetanja sa drugima, zahtjevi

porodice premaše izdržavateljeve mogućnosti i onu dovoljnu mjeru, on se najedanput nađe na raspuću: ili da negirajućim stavom i otvorenim odbijanjem stane pred njihovim željama, ili pak da ih jednim obećavajućim nastupom i proračunatim obećanjima donekle zadovolji. Uzimajući u obzir činjenicu da bi odričan i ljutit odgovor samo povrijedio njihova osjećanja i uzdrmao stubove porodice, iz nužde se dozvoljava izabrati drugu opciju, premda taj postupak, kao prvo i sam po sebi, nije poželjan, a njegovo ponavljanje narušava uzajamno povjerenje između članova porodice te ih ponekad potiče da i sami čine isto, ohrabrujući ih da budu dvolični i da lažu. Ipak, budući da čovjek nema drugog izlaza, po načelu manje štete taj postupak mu se dozvoljava.[12]

Međutim, treba znati da činjenica da se ova tri primjera (rat, mirenje muslimana i obećanje supruzi) u predajama navode zajedno ukazuje na zaključak da se lažno obećanje ne dopušta bezuvjetno i bez ikakvih ograničenja. To je zato što laž u dva primjera (ratu i popravljaju odnosa među muslimanima) ima za cilj očuvanje prijeko dobrobiti, čije bi zapostavljanje ishodilo velikim zlom, jer u ratu se nameće pitanje pobjede i poraza, preko kojeg se ne može olahko preći, a isti je slučaj i sa pitanjem popravljaju odnosa među vjernicima, koje se smatra izuzetno važnim, kako za društvo, tako i za sami moral, a u islamu mu se posvećuje velika pažnja, toliko da se ne dozvoljava vjernicima da budu u zavadi duže od tri dana, i još ih se obavezuje da ulože najveći trud kako bi se pomirili popravili međusobni odnos. S obzirom na ovaj kontekst, i u slučaju porodice i supruge bi se trebalo dopustiti laž u sličnim uslovima. Prema tome, ukoliko postoji materijalna mogućnost, porodici se ne može lagati zbog svake trivijalne stvari. Tako, ukoliko izdržavatelj porodice bude htio svakoga dana pod ispraznim i izlišnim izgovorima lagati svojoj porodici, pored činjenice da će njegov čin sa stanovišta odgoja imati loše posljedice, narušit će i osjećaj povjerenja kod članova porodice te će poljuljati i uzvišeno mjesto oca i izdržavatelja porodice, izlažući ga propasti i na samom kraju uništenju temelja porodice

Zvuči začuđujuće da, nakon što je ocijenio da je laž predmet svih pet vrsta propisa [1] islamskog vjerzakona (zabranjena, pokuđena, dozvoljena, pohvaljena i obavezna), Gazali kaže: "Laž kao prvo i sama po sebi nije zabranjena, nego njena zabranjenost proizlazi iz štete koju nanosi sagovorniku ili nekom drugom." Potom nastavlja: "Budući da je govor sredstvo ostvarenja čovjekovih ciljeva, trebalo bi vidjeti šta je to čovjekov cilj. Ukoliko je cilj nešto dobro i poželjno, a za njegovo ostvarenje ne postoji nijedan drugi način, osim laži, onda će tu biti

dozvoljeno izreći laž. Ako je pak čovjekov cilj neka obavezna i važna stvar, onda je obaveza izreći laž, kao što je i govorenje istine, u slučaju da prouzroči štetu (kao naprimjer, da dovede do prolijevanja krvi nedužnog muslimana), grijeh i zabranjeno. Isto tako, ukoliko je pobjeda u ratu ili pomirenje dva muslimana nemoguće osim putem laži, onda je laž dopuštena." (Ihja'u-l-'ulum, sv. 3, str. 137)

Fejz Kašani, Bog mu se smilovao, prenosi iz Ihja'u-l-'ulum isti ovaj stav, bez ikakvog prigovora ili kritike (Mehidždžetu-l-bejda', sv. 5, str. 243.)

Ali kako povjerovati da učenjaci, kao što su Gazali i Kašani, smatraju dopuštenim laganje radi ostvarenja ciljeva koji nisu nužni, iako od Božijeg poslanika, s.a.v.a., prenose: "Klonite se laži, makar u njoj spas vidjeli, jer uistinu je u njoj propast." (Mustedreku-l-vesa'il, sv. 2, str. 100) Možda bi smo mogli kazati da se Gazali, Bog mu se smilovao, držao načela da cilj opravdava sredstvo, a takvo uvjerenje se u njegovom slučaju čini malo vjerovatnim. Čak i ako ne prihvatimo suštinsku ljepotu i ogavnost te utvrdimo da u etici postoji načelo relativnosti, ipak, obazirući se na sve ove ajete i predaje koji općenito odvrćaju od laži, kako bismo mogli smatrati laž dopuštenom radi ostvarenja dopuštenih ali ne nužnih ciljeva koji nemaju naročitu važnost? Dok, s druge strane, i u obaveznim i nužnim poslovima, laž je dozvoljena u slučaju kada obaveza ima toliku važnost, da Sveti Zakonodavac ne želi da je se ne izvrši. Isto tako, laž je dozvoljena u slučajevima kada se treba otkloniti kakva šteta, onda kada je ta šteta značajna i preko koje nije moguće preći. U svim drugim slučajevima laž se ne može smatrati dopuštenom.

Da li se zarad čuvanja neznatne količine ovosvjetskog imetka može krivo zakleti? Ili da li se uopće može poslužiti laži u naređivanju dobra i odvrćanju od zla? Ili pak lažnim obećanjima pozvati ljude na dobro, a odvratiti ih od zla? Ovi i ovima slični slučajevi spadaju u pitanja preko kojih se ne može lako preći i bez ikakve nužde otvoriti pred njima vrata laži. Možda upravo iz tog razloga na kraju rasprave, iz predostrožnosti, Gazali kaže: "Dobro je da se čovjek koliko god je to moguće kloni laži, jer ukoliko se čovjeku otvori taj put, bojati se je da će preći dozvoljene granice i počiniti grijeh. Prema tome, laž je načelo zabranjena, osim u slučajevima nužde."

Po našem mišljenju, ono što Gazali kazuje u zaključku rasprave – da je načelo da je laž zabranjena – jeste istina, ali se ovo načelo kosi sa mjerilima koja je iznio na početku rasprave.

A Bog najbolje zna šta je ispravno.

[2] Mekasib muharreme, Šejh Ensari.

[3] Vesa'ilu-š-ši'a, sv. 16, predaja 18, str. 137.

[4] Ovdje se radi o vidu ponašanja kada čovjek ne govori istinu, ali ne govori ni laž. (Prim. prev.)

[5] Možda će neko reći da slučajevi kao što su popravljanje odnosa među ljudima, rat ili lažno obećanje porodici spadaju u primjere nužnosti i prinuđenosti, ali sama nužnost postoji u raznim

oblicima: nužnosti koje se odnose na pojedinca, nužnost koja se odnosi na društvo, vjerska ili ovosvjetska nužnost, politička ili ekonomska nužnost itd. U znanosti koja se bavi načelima islamskog prava, utvrđeno je da se nužnošću ne smatra ona racionalna nužnost, nego ona uobičajena, tj. u primjerima kada je neki predmet sa gledišta običaja od životne važnosti. Prema tome, ostvarivanje ličnih koristi ili otklanjanje neke neznatne štete izuzeto je iz iznimnih slučajeva, te se radi njih ne smije ni lagati niti obmanjivati. Što nije slučaj sa općom dobrobiti i čuvanju mira u porodici, koji se po običaju i vjerezakonu smatraju značajnim nužnostima.

[6] Vesa'ilu-š-ši'a, sv. 8, str. 578.

[7] Isto.

[8] Isto. U nekim od predaja koje se prenose od Imama, mir neka je s njima, daje se dodatno pojašnjenje u vezi sa značenjem popravljivanja odnosa i izmirivanja gdje ono obuhvata sve dobre namjere u primjerima koji nisu lične prirode. Naprimjer, u tumačenju ajeta: O karavano, uistinu ste vi kradljivci! (Jusuf, 80) te ajeta: Već je to učinio onaj najveći među njima. (El-Enbija', 63) prenosi se da je Imam Sadik, mir neka je s njim, rekao da budući da su te riječi Jusufa i Ibrahima, a.s., a bile su izrečene s namjerom popravljivanja stanja u društvu, onda su te laži bile opravdane.

[9] Usul-e Kafi, sv. 2, predaja 4, str. 209.

[10] Biharul-Envar, Bejrut, sv. 74, str. 51.

[11] Usul-e Kafi, sv. 2, predaja 18, str. 342.

[12] Neki od naših velikana i profesora, opravdavaju laž na sljedeći način: "Budući da je obećanje jedna vrsta zavjeta i obavezivanja, a sam zavjet spada u kategoriju poticajne izjave, ne izjavne tvrdnje, onda i obećanje supruzi stručno ne potpada pod primjere laži, jer se istina i laž odnose na izjavnu tvrdnju, a kategorija poticajne izjave izlazi iz okvira istine i laži, ukoliko se nekada i opisuje istinom i laži to je u prenesenom značenju. Tako se pod lažnim obećanjem podrazumijeva nemarno izražavanje, tačnije rečeno, neozbiljno obećavanje, a ne lažno obećanje, a pošto neozbiljno obećanje nije obavezujuće, njegovo kršenje ili neispunjavanje je uredu i ne povlači odgovornost za grijeh. Ovakvo obećanje, zapravo, nije grijeh, a njegovo izuzimanje iz zabranjenih laži spada u izuzetke koji nisu vezani za ono iz čega se izuzimaju." Međutim, poštovani profesor u zaključku dodaje: "U svakom slučaju, čovjek se treba paziti da osim u slučaju prisile i prinuđenosti ne laže svojoj porodici.

Po našem mišljenju, ograničavanje laži na izjavnu tvrdnju, spada u termine onih koji se bave logikom i znanošću o načelima islamskog prava, dok se u običaju i jeziku takvo jedno ograničavanje ne može naći, kao što se u ajetima, predajama i stihovima, riječ istina i laž se uveliko se koriste kao neizjavne tvrdnje, tj. opisi izjava. U Kur'anu Časnom, u 54. ajetu sure

مُخْرَجَ صِدْقٍ (istina i laž) 'Merjem stoji: On daje istinita obećanja, te 80. ajetu sure el-Isra Gospodaru moj, uvedi me ulazom istinitim i izvedi me izlazom istinitim), istina i laž) se uveliko koriste kao neizjavne tvrdnje, kao što se kaže i u izreci od Imama Alija, mir neka je s njim: "Ovaj svijet je kuća istine onome ko ga istinitim smatra." (Nehdžu-l-belaga, Subhi Salih, izreka 131.) Uglavnom, pridjev 'iskren' se ne koristi samo za one koji istinu govore, nego i za Budite sa onima koji ispravno postupaju.) (Et-) :one koji ispravno postupaju

تَبَا، 119) Istinita i lažna zora su riječi koje su u širokoj upotrebi. U ovim izrazima se ne obraća pažnja na vanjštinu poređenja već njezin stvarni lik, i u svim ovim slučajevima kao mjerilo istine i laži uzima se podudaranje i nepodudaranje sa stvarnošću, šta god ta stvarnost bila: nekad je to neka vanjska pojava, nekad zavjet, a nekad neko uvjerenje u srcu. Ukratko, kao mjerilo istine i laži uzima se podudaranje i nepodudaranje sa stvarnošću i sve dok su ova mjerila moguća, zašto da posežemo za prenesenim značenjem i metaforom, bježeći od stvarnog značenja? Prema ovom istraživanju, lažno obećanje spada u primjere laži, a onaj ko neozbiljno daje obećanje smatra se lažljivcem u pogledu ispoljavanja takvog zavjeta. Jer, ono što on ispoljava ne podudara se sa onim što on krije u svome srcu, bilo da prihvatimo kao izjavnu tvrdnju o budućnosti ili kao poticajnu izjavu zavjeta. U prvom slučaju laž je očita, a u drugom, zato što je vanjština govora ozbiljnost njegovog smisla, prema tome, kada govornik nema ozbiljnu namjeru prilikom davanja obećanja, njegov govor koji jamči obećanje, ne podudara se sa njegovom ozbiljnom namjerom, a samo to nepodudaranje ukazuje na njegovu .laž. A Bog najbolje zna